

Disertacija apie bendrą Europos Sąjungos gynybos identitetą

Birželio 8 dieną Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institute (VU TSPMI) Margarita Šešelgytė gynė disertaciją „Europos Sąjungos bendro gynybos identiteto problema“. Disertacijos gynimo posėdyje dalyvavo gynimo tarybos pirmininkas prof. Evaldas Nekrašas, nariai prof. Jonas Čičinskas, Lietuvos karo akademijos prof. Jūratė Novagrockienė, prof. Gražina Miniotaitė ir doc. dr. Nortautas Statkus. Disertacijos oponentai: Lietuvos karo akademijos Politikos mokslų katedros vadovas prof. dr. Gediminas Vitkus ir VU TSPMI docentas Algirdas Gricius.

Gynimo tarybos posėdžio pradžioje Margarita Šešelgytė pristatė disertaciją – atskleidė jos tikslą, uždavinius ir atlikto tyrimo išvadas. Di-

sertacijoje nagrinėjama Europos Sąjungos (ES) bendro gynybos identiteto problema – siekiama nustatyti, ar ES gali susidaryti toks identitetas.

Disertacijos teoriniu ES gynybos identiteto tyrimo pagrindu pasirinkta Alexanderio Wendto socialinio konstruktyvizmo teorija. Remiantis šios teorijos prielaidomis konstruojamas teorinis gynybos identiteto analizės modelis. Pripažįstama, kad gynybos identitetas – tai stabilūs, bet laikui bėgant galintys kisti elgsenos modeliai, sampratos bei lūkesčiai, susiję su šalies gynyba nuo išorės grėsmių panaudojant karinį instrumentą. Antra, yra nustatomas gynybos identiteto apibrėžimo santykis su kitomis tarptautinių santykių ir saugumo tyrimuose vartojamomis sąvokomis, apibrėžiančiomis valstybės sampratą, lūkesčius bei elgseną, susijusią su karinio instrumento naudojimu: strategine kultūra, karine kultūra ir tarptautinio veikėjo identitetu. Trečia, apibrėžiama bendro gynybos identiteto sąvoka ir pagrindiniai jo bruožai. Šių teorinių prielaidų pagrindu yra nustatomi pagrindiniai gynybos identiteto tyrimo kintamieji, leidžiantys įvertinti šio identiteto susidarymo galimybes: 1) strateginės aplinkos tvarka, 2) grėsmės, 3) kovos su grėsmėmis strategija, 4) karinio instrumento naudojimo funkciniai ir geografiniai apribojimai, 5) sprendimų dėl karinio instrumento naudojimo priėmimo procesas, 6) tarptautinio veikėjo vaidmens samprata ir 7) partneriai gynybos srityje. Pagaliau, yra apibrėžiamos konkrečios kintamųjų reikšmės, sudarančios sąlygas įvertinti bendro gynybos identiteto formavimosi galimybes.

Siekiant įvertinti kintamųjų reikšmes disertacijoje pripažįstama, kad bendras gynybos identitetas yra sudaromas tiek struktūros (t. y. ES), tiek vietnetų (t. y. valstybių narių). Todėl empirinėje ES bendro gynybos identiteto analizės dalyje yra atliekamas dviejų lygmenų – „iš viršaus“ ir „iš apačios“ – tyrimas. Pirma, tiriamos nustatytų kintamųjų reikšmės ES lygmeniu, antra – valstybėse narėse. Pripažįstama, kad jei vieno iš lygmenų tyrimas rodytų, jog bendras ES gynybos identitetas jau egzistuoja, kito lygmens studija nebebūtų būtina. Kita vertus, rimtos kliūtys bendram ES gynybos identitetui susidaryti vienu lygmeniu nereiškia, kad jis negali formuotis kitu.

Teorinėje disertacijos dalyje yra nustatoma, kad pirmojo – struktūros – lygmens tyrime bendrą gynybos identitetą rodytų teoriniame modelyje nustatytų kintamųjų reikšmių institucionalizacija ES. Antrojo – valstybinio – lygmens tyrime bendrą gynybos identitetą rodytų nustatytų kintamųjų reikšmių valstybėse narėse suderinamumas.

Empirinėje disertacijos dalyje analizuojamos: 1) bendro ES gynybos identiteto formavimosi „iš viršaus“ galimybės, t. y. atliekamas bendro gynybos identiteto reikšmių institucionalizacijos ES įvertinimas ir 2) ES bendro gynybos identiteto susidarymo „iš apačios“ sąlygos. Antrojo lygmens tyrime analizuojamos penkios pasirinktos ES valstybės narės. Nagrinėjamos tos šalys, kurių gynybos identiteto tyrimo kintamųjų reikšmės yra pripažįstamos labiausiai išsiskiriančiomis: Jungtinė Karalystė, Prancūzija, Vokietija, Švedija ir Lenkija.

Abiejų lygmenų analizė atliekama nagrinėjant pirminius šaltinius, t. y. strateginius su karinio instrumento naudojimu susijusius dokumentus bei viešus pasisakymus, taip pat interpretuojamos praktinių veiksmų reikšmės. Disertacijoje naudojamosi ir antriniais šaltiniais, t. y. akademikų bei Europos saugumo ir gynybos politikos (ESGP) ekspertų straipsniais.

Remiantis socialinio konstruktyvizmo tarptautinių santykių teorijos prielaidomis, disertacijoje parengtas teorinis bendro gynybos identiteto tyrimo modelis ir jo pagrindu atliktas empirinis tyrimas leido suformuluoti šias išvadas:

1. Socialinio konstruktyvizmo teorija leidžia rengti pagrįstus teorinius gynybos identiteto analizės modelius ir identiteto kaitos bei kolektyvinio (bendro) identiteto formavimosi prielaidas. Pripažįstant, kad bendras identitetas yra būtina šiuolaikinių gynybinių organizacijų formavimosi ir efektyvios veiklos prielaida, bendro gynybos identiteto tyrimai leidžia daryti pagrįstas išvadas apie gynybos organizacijų formavimosi ir efektyvios veiklos perspektyvas.
2. Remiantis socialinio konstruktyvizmo teorija disertacijoje pripažįstama, kad gynybos identitetas – tai stabilūs, bet laikui bėgant galintys kisti elgsenos modeliai, sampratos bei lūkesčiai, susiję su šalies gynyba nuo išorės grėsmių panaudojant karinį instrumentą. Valstybių gynybos identitetai skirtingi; jie formuojasi veikiami įvairių išorinių ir valstybės viduje vykstančių procesų ir laikui bėgant gali kisti. Gynybos identiteto kaitą rodo identitetą sudarančių elementų kaita. Valstybės gali turėti individualius ir kolektyvinius gynybos identitetus. Aktyviai bendradarbiaujančiose ir turinčiose panašius saugumo poreikius valstybėse ilgainiui gali formuotis kolektyvinis identitetas.

3. Disertacijoje nustatyta, kad gynybos identiteto sąvoka iš dalies sutampa su strateginės kultūros, karinės kultūros ir tarptautinio vaidmens identiteto sąvokomis ir tai, kad šios sąvokos turi bendrų elementų, kuriuos galima naudoti kaip teorinį pagrindą konstruojant gynybos identiteto analizės modelį.
4. Pagrindiniai kintamieji, parodantys vieno ar kito tipo identitetą, yra veikėjo požiūris į: pamatines prielaidas apie strateginės aplinkos tvarką, išorines grėsmes, kovos su jomis strategiją, karinės jėgos panaudojimo efektyvumą bei sąlygas; veikėjo sprendimų priėmimo procesas dėl karinio instrumento naudojimo ir jo tarptautinio vaidmens samprata bei gynybos partnerių pasirinkimas. Bendro gynybos identiteto susidarymo galimybės atsispindi tam tikrose šių kintamųjų reikšmėse.
5. Naudojantis socialinio konstruktyvizmo teorija ir atsižvelgiant į praktinius ES plėtotės aspektus, pripažįstama, kad bendras ES gynybos identitetas gali susidaryti: 1) „iš viršaus“, kai bendros kintamųjų reikšmės yra institucionalizuojamos struktūriniu lygmeniu ir 2) „iš apačios“, kai šių kintamųjų reikšmės neprieštarauja viena kitai valstybiniu lygmeniu.
6. Pirmojo lygmens empirinis tyrimas parodė, kad ES lygmeniu bendro gynybos identiteto reikšmės yra nepakankamai institucionalizuotos ir todėl nėra sąlygų susidaryti gynybos identitetui „iš viršaus“. Nors ES egzistuoja gerai institucionalizuota strateginės aplinkos tvarkos samprata, pagrindinė ES bendram gynybos identitetui susidaryti „iš viršaus“ kliūtis yra aiškios ES tarptautinio veikėjo sampratos ir su ja susijusios strategijos nebuvimas. Tiek platesnės tarptautinio veikėjo sampratos nebuvimas, tiek *ad hoc* ir reakcinio pobūdžio strategija palieka daug laisvės valstybių interpretacijoms karinio instrumento naudojimo klausimais, be to, sunkina ir kitų bendro gynybos identiteto reikšmių institucionalizaciją struktūriniu lygmeniu. Valstybės narės nėra linkusios suteikti galimybių ESGP valdyti antnacionaline forma ir nustatyti aiškių bendradarbiavimo su pagrindiniais partneriais gynybos srityje pagrindų.
7. Antrojo lygmens tyrimas parodė, kad nors nagrinėtų valstybių strateginė kultūra nevienoda, nei vienos iš nagrinėtų šalių strateginių

kultūrų negalima apibrėžti kaip griežtai pacifistinės ar griežtai aktyvios, nei kaip griežtai globalios ir griežtai regioninės. Paskutiniųjų metų šių šalių strateginių kultūrų plėtotės tendencijos rodo, kad šie skirtumai ir toliau mažėja. Strateginės kultūros skirtumai galėtų būti suderinami, jei valstybėse narėse egzistuotų stipri politinė valia plėtoti bendradarbiavimą gynybos srityje. Turinčios aktyviausių ir globaliausių strateginių kultūrų išraiškas valstybės galėtų naudoti savo karines pajėgas kitais formatais (NATO, *ad hoc* koalicijose) arba burtis ES struktūrose funkcijų pasidalijimo principu imdamosi intensyvesnių užduočių labiau nutolusiuose nuo ES regionuose. Todėl ES valstybių narių strateginių kultūrų skirtumai netrukdo susidaryti bendram ES gynybos identitetui.

8. Tarptautinio veikėjo identiteto kintamųjų analizė nagrinėjamosiose valstybėse parodė, kad šiose valstybėse yra labai skirtingos ir nesuderinamos tarpusavyje kintamųjų reikšmės. Nagrinėtos valstybės turi skirtingas ES, kaip tarptautinės veikėjos, sampratas ir gynybos srityje renkasi skirtingus pagrindinius partnerius ir skiria jiems nevienodus vaidmenis tarptautiniuose santykiuose. Skirtingų partnerių pasirinkimas yra susijęs su ES tarptautinio veikėjo samprata. Egzistuojant tai pačiai ES tarptautinio veikėjo sampratai, būtų galima derinti ir partnerių pasirinkimus. Taigi, disertacijoje daroma išvada, kad bendram ES gynybos identitetui susidaryti „iš apačios“ trukdo skirtingos valstybių narių ES vaidmens tarptautiniuose santykiuose sampratos.
9. Bendras ES gynybos identitetas šiuo metu negali susidaryti nei „iš apačios“, nei „iš viršaus“ dėl nesuderinamų ES tarptautinio vaidmens sampratų valstybėse narėse. ES gynybinės sąjungos ir ESGP plėtotės galimybės išliks miglotos ir neužtikrintos tol, kol valstybės narės neturės aiškios bendros ES strateginio vaidmens pasaulyje vizijos.

Pasibaigus viešai diskusijai politikos mokslų gynimo taryba surengė slaptą posėdį, kuriame vertinta ginama disertacija. Gynybos tarybos posėdžio pabaigoje pranešta, jog taryba, įvertinusi Margaritos Šešelgytės disertaciją, nutarė suteikti jai socialinių mokslų srities politikos krypties daktaro laipsnį.

DOVILĖ JAKNIŪNAITĖ